

МОРСКА БИБЛИОТЕКА.

ИЗДАВА:

БЪЛГАРСКИЯ НАРОДЕН МОРСКИ СГОВОР.

КНИЖКА № 1.

Учв. 11, 139
Оуд. XIV, 2122

- 1) НУЖДАТА ОТ БЪЛГАРСКИ НАРОДЕН МОРСКИ СГОВОР
от Запасен Кап.-Лейт. И. МИХАИЛОВ.
- 2) ЧЕРНО МОРЕ — от зап. Лейт. ИВАНОВ САВА.
- 3) НЕКОЛКО ДУМИ ЗА БЪЛГАРСКИЯ МОРСКИ РИБОЛОВ
от НЕЧАЕВ.

ВАРНА

Печатница „Войников“

1921 г.

PAG 72

ЗАП. КАП.-ЛЕЙТЕНАНТ
МИХАИЛОВ.

Нуждата от Български Народен Морски Сговор.

ЗНАЧЕНИЕТО НА МОРЕТО.

Морето е необитаемо за съвременния човек. Само в до- историческия живот, жилищата на човека са били в плит- ките води, които са го пазили от дивите зверове. Морето е връзка в живота на човечеството, то е път в икономичес- кия живот, по който става най-големия обмен на разните стопанства по земята. Като съобщително средство морето е проводник на всеки вид култура.

Морето не разделя континентите, не разделя народите, а наопаки — свързва ги, сближава ги и толкова по-вече кол- кото сж по-напреднали в културно и промишлено отношение.

Като път, морето има преимущество над сухоземните пътища, защото е достъпно по всички направления и на всички разстояния; вжн от това е най-евтиния път.

Всички напреднали народи с обширно развити иконо- мически интереси, а край тех и с колонии, изключително благодарение на морето подържат връзка между най-отда- лечените пунктове. Връзка, която често пъти е по-сигурна и честа, отколкото е връзката между сухоземни пунктове на една и сжца държава, която културно е останала назад, напр. между две места в Русия, Мала-Азия, ако щете даже у нас.

Благодарение на морето сж процъвявали и съществу- вали наред с големите държави малки такива като Холан- дия, Сиракуза и отделни градове от Ханзата: — Бремен, Хам- бург и др.

Днес велики народи като германския, руския и др. во- диха и ще водят смъртна борба за свободното открито море.

Затворените народи, като нас, получиват произведенията на английската и американска индустрии, необходими за стопанския живот, много бързо и евтино благодарение на

морето. Също така нашите произведения от Балкана и полетата достигат световните пазари и могат да се продават на една международна цена.

Който е на морето, той се допира до всички останал живот на земята; той живее с пулса и следи всеки напредък в живота, той общува с цел свет. Откъснем ли се от бреговата ивица, ограничаваме се само с това що ни непосредствено огражда, затворени сме и ставаме мъчно достъпни за света.

Чрез морето сме на пиятата, без морето сме в дома си.

Морето крие в себе си големи природни богатства, които съдържат област на отделни промисли и дават прехрана на цели народи — риболовство, получаване сол и др.

Богатствата, които има морето и към които отваря достъп, са свободни за всекиго, но то — морето, ги дава само на тогава, който го познава, научил се е да го обича и да си служи с него. В противен случай, за народите, които го притежават, но не познават, то е като брилянта, когото пелтежт намерил на буклука и незнаел какво да го прави. Нещо по-вече: в такъв случай, морето е източник за нещастия, както е случая с свободните но диви племена, които обитават острови и брегове, които са потребвали на напредналите народи. Последните са завладявали чрез морето такива острови и брегове, подчинявали са обитателите, заробвали ги и с това увеличавали своето благосъстояние.

Една от големите причини за нашите несполуки е и тази, че владееме две морета, но само етнографически и, че се намираме на пътя за световния морски възел — Цариград. Друго племе на наше място, може би, нещеше да губи два пъти своето царство, своята независимост и култура и днес, в третото ни царство нямаше да бъде така измъчвано, а сигурно щеше да бъде в XII-тия век на първото си царство; тоя век би бил ознаменуван с най-висша култура.

СЛАВЯНИТЕ И МОРЕТО.

При първите племенни настанявания в сегашна Европа славянски племена са заседнали и по морските брегове. Впоследствие не се задържали по тях. Други племена, които разбирали значението на морето, постепенно ги измествали или претопявали и по тоя начин станали господари на всички морета. Днешната етнографическа карта на Европа нагледно показва отдалечеността на славяните от морето. Да ги проследим. — Най-големото славянско племе — русите, дойрат Северното море. То е само руско море. Макар че по-големата част от годината не е плавателно, но значението му за съобщение с Далечния изток е големо. Русите го разбраха след Руско-Японската война и замислиха обзавеждането му с бази и използването му през летните месеци. Това беше

поука след погрома. По-сетне проектите се позабравиха, първоначалния жар угасна и други вътрешни и външни държавни грижи се явиха и изместиха въпроса. Значението на Северното море се вижда и от това, че през 1919 година англичаните го беха избрали като една от точките за проникване против болшевиците.

Друго море, което днес едва тангира русите, е Балтийското море в правна смисъл *liberum* — свободно, но в стопанска смисъл, частно за русите си остава *clausum* — затворено.

Великият руски Император Петър напълно разбрал нуждата и значението на достъпните за русите морета, които съставляват естественни дебушета за световния пазар. Сам той бил моряк, учил се в Холандия на морския занаят и строене кораби. Войните, които водил, сж главно насочени към завладяване и осигуряване достъпа към морето. Построил град в устието на Нева, даде му своето име и с жестоки мерки заповеда да се отклони движението на стоките от Архангелск в Петербург. Далековидните противници на славянското стремление към морето схванали значението на идеите на Петър Велики и бойкотирали новия руски порт. С своето знаменито изречение: „Потентат, който има армия, една ржка има, а който има флот — две ржце има“ — завеща на последующите руски владетели стремежа към морето. В това направление наследниците му направиха много. Закрепиха се в Балтийско и Черно морета след дълги войни особено с турците. Направеното трябва да отдаде на личните качества на владетелите, но не на русите като народ, защото в пълнен мащаб казано, те до сега не уредиха това, което ги непосредствено обкръжава — техното грамадно народно стопанство, а камоли да се затвърдят и използват откритите процепи от континента към морето. Прозореца, който Петър Велики откри към морето — Европа, с построяването Петербург русите неизползуваха. Енергични морски народи беха най-честите посетители на балтийските портове и взеха лъвската част от превозите, от движението. За русите Петербург, остана прозорец, от гдето широкодушно, по славянски, наблюдаваха, сжзерцаваха Европа, а за англичани и немци това бе врата за икономическо проникване.

От времето на Екатерина II-а Русия не престана да гледа на юг и да мечтае завладяването на Цариград. Влизането на Русия в политическата система на Европейските държави е ознаменувано с това стремление. От една страна възсжздаването на старата византийска столица като център на древното православно, а от друга страна най-основното разбиране на политико-икономическите задачи, са потиквали Русия към това. Кримската война показва най-убедително на какви удари е изложена Русия, ако не владее Цариград. Всичкия износ на храни, всичкия бъдащ стопан-

ски живот зависи от ключаря на Цариград. И по право това трябва да бжде тя.

През всемирната война, когато съществуването на руските съюзници беше заплашено и от Русия зависеше спасението им, чак тогава бе уговорено владението на Цариград от Русия. Вековния блен беше осигурен. Черните облаци над славянството чрез това предстоеше да се разсеят и полелека то щеше да заеме подобаващото си место сред народите. Но злата славянска орисия, за общо славянското нещастие, отсидила иначе.

Утопичния социално-политически ураган, който се носи над Русия, я откъсна от моретата. Русия остана само с Петербург на Балтийско море. От доблестния руски флот, казен в борбата с Шведски и Турски флотове за излизане на море, напълно обновен след Руско-Японската война, от първокласните морски военни, търговски, инженерни и др. училища, от закрепилия се руски търговски флот и въобще казано, от големите и сигурни доказателства, които Русия напоследък прояви в морско отношение и които показаха, че твърдо е стъпила на естествения път за своето морско и културно напредване, какво е останало днес? Търговския и военен флот и личен състав, разделен на няколко части се взаимноунищожава чрез гражданската война. По-големата част преживяват тежката участ на емигранта. Черноморския флот и Морското училище се подслониха далеко от родината си в Френска Африка — Бизерта. Търговския флот и моряците, разпилени далеко от родината си, в Цариград и Средиземноморските пристанища, чакат някой да наеме тех или парахода им, за да искарват препитанието си.

Бждаща Русия не ще получи това, което вчерашна Русия с грамадните си жертви беше заслужила и о бившите си съюзници беше уговорила. Тя пак ще бжде изправена пред нови и обширни вътрешни въпроси, до като световните интереси и блага ще бждат разпределени без нейното участие. Морската идея ще остане на заден план и в стремеха си към морето ще трябва да почне от алфа бета. Така е с най-великото славянско племе. Не е по-добре и с останалите.

В Средня Европа поляци, чехи, лужицки сърби, словаци, са имали непрестанни борби главно с немците за спазване своята народност.

Действително, днес имаме свободна Полша и Чехословашко, но до като се дойде до тех, требаше бившето славянско Поморе да стане немския Ротланд; редица градове, включая на запад от Берлин града Бранденбург, са били славянски. Сегашния Лайпциг е бившия славянски град на лужицките сърби-Липа, от думата липа. Настойчивото немско колонизаторство, което доведе до изгубването на славянски области и брегове, се вижда от последния плебисцит в Силезско. Според пруския закон от 1886 г. се основаа коло-

низационна комисия, която в продължение само на 25 години откупила 300,000 хектара полска славянска земя от едрите землевладелци. Полските селяни почнали паралелно с комисията да закупват земи, обаче с новосъздаден закон им било забранено да правят постройки върху откупената земя. Немските националисти очаквали от това полската колонизация да загине, но един онеправдан бедняк селянин, по име Джимала, се поселил с семейството си в един фургон и всекидневно се местил из своята нива. Това било жилище, но не „постройка“. Забрали им поставянето печки в тези жилища и с това пресекли обикалянето на тоя пруски закон, който е требвало да подкрепи немската колонизация.

Изтъкнахме само тоя пример, който хвърля светлина върху мъчните условия, с които требвало да се бори славянството за своето опазване като народ, която грижа за всички славяни и в всички времена е била на пръв план.

Днес на свободна Полша се осигурява достъп към морето чрез изкуствено уговорен коридор през сегашните Източно-Пруски земи в Данциг (Славянския Гданск). Още в 1919 година няколко Английски компании откриха параходни агенции в Гданск. И така, не само че поляците допират до морето чрез „коридор“, но и самия транспорт ще бъде в чужди — не славянски ръце.

Но идеята за здраво заседание на поляците по своите брегове е жива. Полша има вече програма за постройка на свой флот, на чело на когото ще стои енергичния Адмирал Порембски и сътрудници на когото са моряците-поляци от бившия руски и немски флоти.

Историята на чехите е също така пълна с борби само за опазване своята народност. Малко кой народ е дал толкова мъченици, както са дали чехите. Да не поменаваме Хуса, сражението при Бела гора; след 30 годишната война чехите наброяваха само 300 хиляди души. Две трети от приходите на Австро-Унгарската Монархия даваше сегашното Чехо-Словашко. Следователно и участието на Чехо-Словашко в бившите мореплавателни организации в Австро-Унгария е същото. Обаче параходите от бившия австрийски Лойд „Praga“, „Pilsen“, „Palacky“ са днес под италианско знаме, макар с същите славянски имена.

Мирните договори, изковани на последък в околностите на Париж без подобаващото участие на славяните, предвидиха едно ново начало в морското международно право, а именно: Държава от съюзните и сдружени сили, която нема брег може да има в моретата свой флаг, ако корабите ѝ бъдат регистрирани в едно единствено място в нейната територия, което се счита за тех като пристанище за регистриране.

След „Коридора“ това е втора фикция, втора въздушна кула, съградена специално за славяните — Чехо-словашко

и Полша. Никой неславянски народ в Европа нема нужда от такива кули, защото днес те всички са разположени по морските брегове, след като в течение на вековете, изместиха от тях славяните или ги претопиха.

Отрадно е, че и в Чехо-Словашко идеята и стремежа към морето е добре съзната, защото Чехите се вече споразумеха за свободното използване на Триест. Те разбраха, че искусствено уговорения за тях терен в Хамбургското пристанище има нетрайно значение. В Чехия е образуван вече Морски Народен Сговор, който подобно на образувания вече в България такъв, деятелно проповежда стремежа към морето. Ако и откъснати от морето, чехите са изпреварили всички славяни в тази идея, едно поради по-високата си култура и друго, понеже измежду всички ни, те най-спокойно се уреждат като държава, до като поляци, руси, сърби, хървати и българи и днес имат раздори по между си.

При абдикацията си Император Карл предаде целия Австро-Унгарски флот на Юго-Славянския Комитет. При разделянето му обаче, Юго-Славия получи старите кораби, а новите се дадоха на първокласни морски държави. До като в Юго-Славия се караха славяни с славяни, възторжения Д'Анунцио с своите патриоти обиколи естествените изходи на Юго-Славия, закрепил се по тях и най-сетне се наложи на всички световни арбитри. Рапалският договор осигури на Италия надмощието в Адриатическото море, за която се жертвуваха 400,000 славяни. Днес пак, в момента, когато Юго-Славия преживява тежка вътрешна криза в най-важния момент за бъдещия ѝ живот — учредителния период на едно дълго мечтано и с големи жертви извоювано обединение, в същия момент, те срещат затруднение даже в приложението на подписания Рапалски договор. От тях се искат нови морски жертви — отказване от пристанището Барос, концесия за железно-пътната линия Дунав Адриатическо море и пълна свовода за плаване, търговия и риболовство по источните брегове на Адриатическо море.

С Рапалския договор Юго-Славия се отказва от пълното господство по своите собствени брегове само и само да може да завърши обединението на юго-славяните; но и то става по начин, който кара всеки искрен славянофил да се плаши за бъдещето.

От историята и от по-горните бегли бележки за славяните се вижда, че главната причина за гдето целото славянство е отдалечено от моретата се крие в общата културна незрелост и неразбиране значението и ползата от морето, а от друга страна и главно, че славянството е насочвало своята енергия и употребило всичките си усилия преди всичко към опазване своята народност, към сдобиване на свобода и към обединение, които често е губило поради дълбоки расови причини. Славянството е прехосвало и про-

дължава да прахосва много от народните сили и творчество взаимни борби и разпри. В течение на вековете, всичко това го отклонило от морето и губейки свободата си, губили са един от главните стълбове на свободния живот — морето с неговите простори и морето като средство за свободно общуване с света.

Дано днес, когато почти всички славяни са свободни, зародилата се в тях идея за стремление към морето закрепне и чрез един, макар бавен и мъчен процес, се подтикне обратното движение на славянството към неговите естествени изходи — към морето.

Повтаряме, че морето не разделя континентите, народите, а наопаки — сближава ги. Дано това разбиране легне дълбоко в свободните днес славянски племена. Може би тая е идеята, върху която славянството ще намери своето обединение.

БЪЛГАРИТЕ И МОРЕТО

ВЪ ИСТОРИЧЕСКОТО МИНАЛО.

Още в самото начало на българската история от времето на основателя на българската държава Исперих се проявява нашата отчужденост от морето. Тя ни е следвала през всичкото време на първото и второто български царства. Тя е и днес.

Най-късото разстояние между изходната и крайната точки на Испериховото движение, след разделянето му от брата си Батбаян, е морето. Понеже ордата му била чужда на мореплаването, то извършил своето движение се край морските азовски и черноморски брегове, до като най-сетне преминал Дунава и при Онгъл пустнал първите корени на своята държава.

Тутакси след затвърдяването си в сегашна Добруджа и по черноморските брегове, за отбрана към морето Исперих не построил флот, а построил насипни валове по низките места на бреговете, какъвто се вижда и днес в Варна между карантината и пристанището.

Първото нападение срещу българското царство е извършено от войските на византийския цар Погонат, докарани по море.

Горепоменатите характерни обстоятелства за началото на нашата история, като цели предопределили слабата ни страна, през всичкото време на историята ни от VII до XX век и в една или друга форма се преповтаряли.

Най-великите ни царе Крум и Симеон чак под стените на треперящия от страх за съдбата си Цариград, разбрали нуждите от Флот. Симеон подирил сътрудничеството на флота на Африканския Халиф Фатлума, с което би разрешил въпроса за вечния град и за винаги би установил положението на България.

1139

В всички решителни моменти при затвърдяването ни на полуострова и в всички времена на най-голем разцвет или успехи, нам липсвал флот и морезнание, която липса фатално се отразявала за окончателното затвърдяване на успеха, разцвета и племенното ни благополучие.

Старата ни история е безкрайна верига от борби, било срещу неуседналите народи на север, било на юг, срещу Византия, за хегемонията на полуострова.

Първия ни период е политика за разширение по линията на най-главното съпротивление — Цариград, който напusto биде няколко пъти обсаждан, а околностите му опустошавани. Този 3 вековен блескав период бе зле ориентиран и му липсваше дълга културна и военна подготовка и свърши с падане под 160 годишно гръцко робство. През втория, също така блескав двувековен период, се повтарят същите грешки и се свършва с ново 5 вековно робство, пак поради низката култура и главно поради неумението да се завладеят и задържат твърдо бреговете на Белото и Адриатическо морета.

В средните векове Цариград падна в ръцете на кръстоносци, а после и на турците, а за нас българите си остана непревземаем, макар че цели столетия владехме полуострова, макар, че само в първото българско царство 5 пъти сме били под неговите стени и главно за това, че нито веднъж не бехме под стените му и в водите му.

Главната причина на това е била едностранчивата социална и политическа насока на нашия народ и че не сме имали нито привързаност към морето и голямата търговия, нито сме имали некога сериозен флот.

Подобно на другите славяни и ние сме били принудени да водим непрестанни войни за своето обособяване и запазване народността си, което, като у тях, е главна причина, че не сме могли да се насочим към познание и използване морето. Време не ни оставало за това. Шлонберже казва, че „от народите, които населявали балкаиския полуостров, българите били най-значителната и най-силната нация. Техните непрестанни войни с съседите им изпжлвали всички предишни царувания.“

Специално за нашата отчужденост от морето много е допринесло двойното робство — турско и гръцко — политическо и духовно. Ние едвали нещехме народността си да изгубиме, благодарение на нашата неговорност и гръцките лукавства, а камоли морето да сме познали до сега.

В историята ни, обаче, се срещат и светли страници на морски устрем, което ни съобщава заслужилия професор Иширков. „Ние българите, пише уважаеия професор, сме сухоземен народ; за нас водата е страшилище, корабът — дърво без корен. Ние живеем повече от 1000 години край бреговете на Дунава, Черно и Бело морета, но те са чужди

за нас; не сме се сраснали още с техната вода; ние сме оставили дори да ни делят другоплеменни народи: гърци, власи, турци и гагаузи. Широкия простор на търговия и сжобщение, които ни открива морето, е в ръцете на чужденци; у нас липсва порив да се понесем по вълните на морето в далечни краища на света; нас не ни блазни мисълта да развеем бжлгарско знаме в широките океани. Ние сме се свили като охлюв в своята черупка и не искаме да погледнем в далечината. Плавателната вода наместо да разшири нашето движение, тя го спира. Най-разнообразните богатства на морето са недостъпни за нас. Ние сме робни на земята; тя ни храни, но сжщевременно държи яко в своите окови; ние сме свързали тесно нашата сждба с нея."

Липсата на флот и страхът пред морето предали характерен отпечатък върху целата наша история. Когато бжлгарските царе разширили своята власт до бреговете на 4-те морета Черно, Мряморно, Бело и Адриатическо, самите брегове останали чужди за тях. Обсадата на крайморски градове се свършвала в повечето случаи без успех за бжлгарите, защото те не можели да ги изолират откъм море. Най-болното място на бжлгарското царство биле винаги черноморските градове. Те възникнали като гръцки градове, останали такива в средните векове и продължават да запазват своя гръцки характер и до днешен ден. Средновековното гръцко население на нашия черноморски брег се стремилло винаги да запази своята независимост — традиционен стремеж на всички староелински колонии; то се отнасяло враждебно към бжлгарите, но не се привързвало яко и за византийската империя. Много пъти гражданите на черноморските градове затваряли вратите на градските стени пред византийските легиони, но се борили винаги юнашки срещу бжлгарите. А има градове, какъвто е Созопол, които владели бжлгарите само в последните дни на своето владичество, в XIV в. В последните векове нашето Черноморско крайбрежие не могло да се срастне в едно цело с вътрешността, немогло да сжстави в времето на бжлгарските царе неразделна част от бжлгарското царство. Градовете край Черно море често не признавали бжлгарската черква, а имали владици подчинени направо под патриаршията в Цариград. На времена тези владици разширявали своята власт и вътре в страната.

Гърците от Черноморските крайбрежни градове сметали, вероятно, бжлгарите за чужденци, узурпатори на техните земи и за това винаги, когато им се удавал случай, се стремили с поддржката на Византия да запазят своята независимост. Борбата на силните бжлгарски царе с крайбрежните градове била твърде упорита и за това жителите на превзетите от тях градове бивали жестоко наказвани."

По нататък: „Първите известия за българска военна флота са тесно свързани с името на деспота Добротич, който господарувал полунезависимо в началото на втората половина от XIV в. върху целото крайбрежие на Северна България. . . Резиденция на Добротича бил гр. Варна. . .“

„Добротич като крайморско чедо и владетел на крайбрежна земя, схванал добре високото значение на военната флота и я създал. И Добротичовата флота била толкова силна и добре уредена, че той се удържостявал да се бори с кримските генуезци, които били много силни и не един път нападали нашето крайбрежие, а в 1352 г. опленили и укрепления гр. Созопол. В 1375 г. Добротичевата военна флота се явила пред Трапезунд за да сваля от престола законния наследник Адроника Комнина и да възкачи на него сина на Ивана V Палеолога, зет на Добротич“.

Професор Иширков много удачно оприличава блесжка на Добротичевата флота с светлината, що хвърля за миг в небесното пространство падащата звезда . . . и после загасва, умира без следа в тъмнотата.

Друго историческо обстоятелство срещаме в списание „Луна“ от 1844 г., гдето са споменати цела редица славянски ренегати на турска служба, между които някои достигнали най-вишите постове, а един — българина Балтаоглу, е първия моряк в турската империя, достигнал адмиралско достойнство при Мохамед II.

В БЛИЗКОТО МИНАЛО.

Вретос, гръцки консул в 1850 г. в гр. Варна, като описва Черноморските градове, казва че с изключение на Балчик, всички останали са от гръцки произход. По-сетне той като изброява учредените в Варна училища, библиотеки и църкви, казва че основаването на всички тия училища имало естествено последствие широко разпространение на гръцки език, който станал обикновен, особено между младежите. Преди това време вжн от архиепископа и неговото духовенство, ималос амо 3—4 първенци, които говорили гръцки.

С отварянето, обаче, на български училища в Черноморските градове постепенно се изгубва искусвенно насадения техен гръцки колорит. Прииждането на българи търговци, основаването на Параходното Дружество и на Военния ни флот заедно с просветата, са причината да имаме днешния почти български вид на двата наши морски брянта Варна и Бургаз. През флота са преминали много младежи българи, които са опознали морето, а флотските технически училища са дали повесе от 60 процента от техниците в страната. Главно благодарение на флота параходното дружество е днес екипирано само с българи. Това, че сложните и многостранни средства, в търговското, а най-вече в

военното мореплаване днес се обслужват само от българи, показва, че нам е напълно достъпно морезнанието.

През балканската и всемирната война само българи беа възкачени върху нашите малки миноносци и с тях взеха участие много по-големо и поеха задачи много по-тежки, отколкото поправо това може да се очаква от такъв тип кораби. Единствения случай, в който можаха да употребат своите мини го използваха с успех, като на 8-й Ноемврий 1912 г. през ноща в открито море успеха да намерят и да наранят турския крейсер „Хамидие“.

Параходното ни дружество поддържа по моретата нашия флаг и участвува, макар и слабо представено, в нашия морски транспорт. Въпреки големите държавни субсидии, българското параходно дружество е необходимо за народното ни стопанство не толкова като параходно дружество, а като такова, което да бжде страж на чуждата експлоатация.

Действително статистиката показва, че въпреки направеното до сега, ний сме още много назад в морско отношение. Така: от целото движение по нашите пристанища през 1911 г. на българското знаме се падат 14.75% от общия тонаж на влезлите и излезли параходи в Черноморските пристанища, а през 1912 г. по нашите дунавски пристанища се пада на българското знаме 0.01% от общия тонаж. Значението на тези цифри ще се разбере още по-ясно като се има пред вид, че от общия ни внос и износ през 1911 г. се пада на Черноморските пристанища 45.8%, на Дунава 26% и по сухо само 28.2%.

Най-близката ни история показва, че когато след всяка война се третира въпроса за нашето право да заседнеме на завоюваните брегове, нам се противопоставяло обстоятелството, че елемента, който обитава по тях не е българско. Своите икономически претенции гърците основават на етнографически данни. Този елемент, поставен на вратите, гдето става съобщението ни с чуждите култури стоял по-високо от масата — околното българско население, и винаги минавал пред външния кратковременен наблюдател за по-жизнеспособен от българина, който почти не се забелезва в крайморските ни градове. При такъв факт чужденците са напускали България с убеждението, че бреговете ни не са наши. Да напомняме ли за разквартироването на сръбско-сегашенските окупационни войски през 1919 г. в гр. Варна. А това беше, казва се, вчера. Да напомняме ли, че българското Черноморско село Св. Никола има обжрнати постройките си с гърба към морето, а селените копаят полето и никога не се къпят в морето. Като че ли не са на 100 м. от морето, а на Вржшка Чука.

Даже в блеска на нашите военни успехи през 1916/17 год. окупацията на Добруджа и нейното политическо раз-

граничение така се уговори с нашите съюзници (не с противници), че се образува ~~Солдошпани~~ защото даже съюзниците ни казваха, че елемента не бил български.

След като в С. Ремо се даде беломорския брег на гърците, далековидни и безпристрастни европейски политици писаха, че Гърция ще бъде неестествена по своята държавна конструкция. Новите беломорски области, които ѝ се дават, образували един гръбнак без мускулатура без естествено припадащия се хиндерланд. Ако това беше „гръбнак“, той се лесно разтрошава с удар. Правили сме го в историята, и ако потребва пак ще го направим. Но гръцкия елемент, плъзнал далеко от своето отечество по Малоазиатските, Руските и нашите брегове, има свойствата не на „гръбнак“, а на тоя глист, когото като разсечете не губи своята жизнест, а на парчета пак живее и след време като ни свари слаби или уморени, на ново се срества в едно и ни запушва входа.

Виновати? Сме си ние сами!

БЪДАЩИ ЗАДАЧИ.

Поговорка наша казва, че „минало се не връща, а прегляща“. За това пак бъдащото е пред нас. И „що са дни, напред са“. За това в предстоящите дни трябва:

1) Бреговете си да населиме с наш елемент, като постепенно и неуклонно изместваме чуждия и им дадем чист български вид;

2) Да засилиме и развиеме българското търговско мореплаване и

3) Да създадем и развиеме в модерен смисъл български морски промисли.

Задачата не е частна, не държавна, а е общонароден въпрос и за неговото разрешение е нужно участието на всички ни, защото засяга интересите, битието и бъдащото на всички българи, били те по Черноморските и Дунавските брегове, били те в недрата и в сърцето на Балкана.

Борбата, която ни предстои в тази задача е борба стопанска преди всичко и като такава от никой закон и от никой договор не е ограничена. Но в нея непременно трябва да излезем победители.

Преди всичко трябва да научим нашия народ да разбере задачата, тая огромна работа, трябва да направим щото всеки българин да усеща радостта и да участва в успеха и напредъка ни върху морезнанието и да тъгува при загубата на морските ни брегове и морската ни законелост, тъй както се радва и тъгува той при добра или лоша жетва.

Трябва да изхождаме от характеристиката на българина. Антон Страшимиров ни посочва как българина поема една идея:

„Хвърлете сред бжлгарско село идея, която да отговаря на селската нужда: построяване черква, училище, чешма, ограждане гора или мера, защитяване на селския интерес от хищничеството на сжседи (когато тоя сжсед е даже 100,000-на София) и т. н. и се држпнете да наблюдавате: почват се караници и заяждане между сжседите; мислите, че нищо нема да излезе (караниците около новата идея по некога се протакат с години), но в края на краищата селото се опжлчва като един наджхан от светла идея човек и я прокарва с непоколебима упоритост и завидна ревност. Когато бжлгарското село е узрело да прокара некоя идея в своя общ живот, селяните изглеждат като увлечено от некого и заслепено стадо“.

Jean Bruis пише за нас: „бжлгарина разбира бавно, но той никога нема да каже, че е разбрал *преди да се увери въ това*. Приблизителното разбирање го смущава — за него е необходима твжрда почва под неговите широки нозе“....

За да изтжкнемє ясно каква е бждащата ни задача, ще си послужимє с красивата поетична картина — наблюдение вжрху бжлгарина пак от Антон Страшимиров, през последната война на брега на Охридското езеро на празника Богоявление.

„Ясно зимно утро в топлия Юг, под езерото се стеле тжнка бела мжгла. На брега блещят, под изгрелото над Галичици слжнце окжрвавените знамена на Тундженци и хоругвите на старинните черкви тук. В самия павилион над кристалните води, сияят в празнични одеяния военнопачалниците ни, срѣд тях е с многовековната си корона осеяна с ясписи и изумруди — Охридският ни митрополит. До него са сонма беловласи пастири прегжрбени по затвори и заточения. Чакат неми и благоговейни: Тжржеството се забавя. Никой не пита: какво има, защо? Всички знаят: ще дойдат други бжлгарски маси от далечните брегове на езерото. Те ще дойдат по водите, ще дойдат на грамадни чунове; очите на хилядниа народ и войски се взират в тжнката бела мжгла, легнала тихо по необятната огледална площ, в която от всички страни се оглѣдват подобни планини.“

И ето белата мжглица се прорезва от черни ленти, те се разрасват, — чуновете са, те идат: пет, десет, двадесет, грамадни тежки, раздвоили стихналите води — идат от две страни.

Затайват всички джх. После се сипват звуци — като ехо из вековете — минорни звуци на пжрвичен детски вжзторг. То са камбанните трели на хилядолетния Св. Климентов храм, вжзправен горе високо, до могжщите стени на Самуиловата крепост. Те се разливат с странен трепет — звуците — изпжлват далеч утрото. После бият в сжрдцата. И бликжт на сдушилите се тук хиляди бжлгари от всички кжтове на обединеното племе.

Унесени са и самите военнопочетници в блен, отдавна небленуван блен: езерото се прегъва, планините се сближават и навежда се небото, — всичко се слива в близки и далечни хорови песнопения. Върху носа на всеки изпълен с народ чун стои в великденски одежди свещеник, който държи в една ръка трикојор, в друга — блестящ метален кръст. Той задава тон на хорове и се преливат церковнопения, в които се призовава небесното благоволение над Царя ни, над народа и над целокупната българска земя. А трелите на Св. Климентовите камбани се разливат все по-силно, обхващат душите и ги унасят в класическото минало. Действителност ли е това, кога става то, не е ли мираж от миналото, не е ли сн?

.... Замислен резервист от дебрите на Шипка, праметнал пушка на ремък, гризе кестени, с които сега охридани са напъннали полата на обгорелата му по биваците шинела. Той — старопланинник, не е виждал никъде и никога таква тържество, но се прави нехаен: „Знаем ги ние тези работи“, иска да каже. Близка обаче все по-силно кръв в лицето му и на края не издържа реалистичния северянин: Стопена е ледената кора в душата му, той разпуска бузи на широка юнашка усмивка и детски мъхли:

— Тю-ю, мама му и светят, то тука било наше, бе, тука били българите!....

.... Така един народ, изгубен в вихра на вековете намира себе си.“

Тази красива картина ни подсказва бъдещите задачи: Чрез Български Народен Морски Сговор да научим нашия народ да разбере, да поеме и в него да узрее българската морска идея; трябва да разтопим ледената кора, която го държи далеко от морето и подобно на повика му на брега на Охридското езеро, гдето видел и разбрал колко е големо и велико нашето племе, като го заселиме на морския брег, да види и познае морето и да го чуеме да се провикне:

Тю-ю бре, мама му и светят, то зарад морето били тези теглила и само чрез морето се живеело спокойно и охолно на Божия свят.

... Така само нашия народ, налутал се достатъчно през вековете, ще познае спокойствие и ще достигне земно благополучие.

ЗАП. ЛЕЙТЕНАНТ
ИВАНОВ САВА.

ЧЕРНО МОРЕ

ФИЗИКО-ГЕОГРАФИЧЕСКИ БЕЛЕЖКИ

(Извадки от неиздаденото сжчинение на зап. лейтенант ИВАНОВ САВА
»Описание на Черно море«).

УВОД.

Ние бжлгарите много малко познаваме миещето родните ни брегове Черно море, още по-малко е писано у нас в Бжлгария за него и почти нищо не е направено за неговото изследване. Ние не познаваме богатството, което притежаваме, а като така, не можем и да го използваме — да се обогатим от него. Бжлгарина се плаши от името на Черно море и бега далеч от него без да го познава. А то не е страшно, както на пржв поглед изглежда. То е страшно за тия, които го познават само от името му. Предвид на това, че за Бжлгария Черно море представлява един извор на благосжстояние, което до сега, благодарение на нашето нехайство кжм него, остава не само неизползвано от нас, но ни грози опасността и да го изгубиме, ако продължаваме да се отнасяме и за напред по сжщия начин, Бжлгарския Народен Морски Сговор е турил като една от пжрвите и главните си цели: — запознаване на Бжлгарина с значението и богатвата на Черно море и начините на използването му.

Ние ще се постарееме да дадеме на читателя на кратко една представа за Черно море в физико-географическо отношение.

ИМЕТО НА ЧЕРНО МОРЕ.

В най-древни времена Черно море е носило названието *»неюстоприемно«* (Аксинос), навярно произлезло от непознаването на морето и негостоприемството на крайбрежните му жители, които не само сж немали влечение към него, но сж се отнасяли и враждебно към старите елини — моряци, искащи да го направят търговски път, като сжздадат по бреговете му свои колонии. Когато в VII век преди Р. Х. старите елини успели да сжздатат тук — там по бреговете му първите си колонии и почнали с своите мореходни лодки смело да порят прибрежните му води, а в последствие да навлизат и в вътрешността му, то получило названието *»юстоприемно«* (Евксинос). Това преименуване на морето в противоположна смисъл, от *»неюстоприемно«* в *»юстоприемно«* се дължи на отличните морски качества на старите гърци, които въпреки трудността и големата опасност за тогавашното плаване в Черно море, са извършвали щасливи пътвания по него. В времето на Херодота Черното море се е наричало „Понтус Евксинос“. Настоящото му име — Черно море се появява едва в средните векове. Морето е наречено „Черно“ не в смисъл на безжизнено или пък че цвета на водите му е чер, а то е названо в преносна смисъл на „бурливо“, „опасно“, „лошо“, „проклето“, за мореплаването, макар че при сегашните кораби, плод на съвременната наука и техника, то не може да оправдае това си название.

ПРОИЗХОД НА ЧЕРНО МОРЕ.

Черното море, макар и да е свързано посредством Босфора и Дарданелите с Средиземно море, не е част от него, а е остатък от големото Сарматско море, което в третичния период се е простирало от Виена до Централна Азия. По-късно, на юг от днешното Мраморно море, са станали силни понижения на сушата и Средиземно море се е сжединило с Понтийското езеро (Черното море). Понеже до тогава нивото на Понтийското езеро било по-ниско и водата му много по-малко солена в сравнение с Средиземното море, то след сжединяването им, нивата се почти изравнили, водите размесили, като се сжждали по такъв начин съвременните условия. В това време е станало масово измиране на голема част от обитателите на бившето Понтийско море, като останали да продължават живота си само тия видове, които са

успели да се аклиматизират към солената вода. От друга страна живота в морето се увеличил с пришелци от Средиземно море. От тогава до сега очертанията на Черно море са претърпели известни изменения, — на места морето се е вдълбало в сушата, а на други — реките с своите наноси, са засипали негови пространства. Тази борба между морето и брега за да си завладяват пространствата продължава и днес, но нейните резултати сж тжй бавни, че ние едва можем да забележим през нашия живот изменението на бреговата му линия.

ГЕОГРАФИЧЕСКО ПОЛОЖЕНИЕ НА ЧЕРНО МОРЕ.

От дълбока древност, Черно море е служило, като път на оживени сношения — от една страна на западните части на стария свет с источните му такива, а от друга страна — на северните с южните. Разположено между Европа и Азия, Черно море е требвало да служи като посредник за обмена на произведенията на двата материка. Независимо от това, като продължение на Средиземното море към север, Черното море е служило и служи като път за морски съобщения на страни отдалечени от океана, а с прокопаването на Суезкия канал значението му се още повече увеличи. Като прибавим още и естествения канал — Дунав, който свързва морето с средня Европа, това напълно ще ни уясни щастливото географическо положение на миешето родните ни брегове Черно море.

Най-големата дължина на Черно море е 1152 километра. Най-големата му ширина е 618 километра, а най-малката му ширина 270 километра. Пространството на Черно море, заедно с Азовското, според Стрелбицки, е 647,538 квадратни километра. Протежението на Черноморските брегове е около 4160 километра; от тех се падат на България 270 километра (морската граница според последния договор: от с. Екрене до устието на реката Резвала). При това трябва да се отбележи че принадлежащата брегова линия на България е една от най-нарезаните. Тя е почти два пъти по-дълга отколкото разстоянието по права линия между крайните гранични точки.

ХАРАКТЕР И ГЕОЛОГИЧЕСКИ СЪСТАВ НА ЧЕРНОМОРСКИТЕ БРЕГОВЕ.

Черноморските брегове се причисляват към типа „Високи брегове“. Само при устията на реките и то на малки пространства, се срещат ниски брегове. Северния Черноморски брег е висок от 30—50 метра. Той се спуска стръмно в морето, но в повечето се завършва с тесна прибрежна песъчна ивица. Източният брег на Черно море от Новоросийск до Сухум има планински характер, като се възвишава постепенно. Тук склоновете на Кавказките планини се спускат стръмно в морето на голема дълбочина. Не далеч от брега тя достига 1000 и повече метра. От Сухум планинската верига отстъпва навътре в сушата и брегът става нисък, блатлив и песъчлив. Южния брег на Черно море е изобщо висок и стръмен, като постепенно височината му се намалява по посока на Босфора. Западният брег на Черно море се дели от нос „Калиакра“, на две части с противоположен характер — южна и северна. Южната част, от Босфора до нос „Калиакра“ е висока и има планински характер (с изключение на едно малко протежение при Босфора). Северната част, от нос „Калиакра“ до устието на Дунава, е еднообразна, равна и ниска, постепенно снишавайки се по направление към Дунава (с изключение малко по-високия брег при Кюстенджа).

ЗАЛИВИ, ПОЛУОСТРОВИ И ОСТРОВИ В ЧЕРНО МОРЕ.

Ако хвърлим един общ поглед на картата на Черно море и го сравним с останалите Европейски морета, ний ще дойдем до заключение, че то изобщо е бедно, както от заливи и полуострови, така и от острови. Черно море има много слабо нарязан брег; при това северо-западната му част е по-добре нарязана, отколкото юго-източната. В Черно море изпъква само един голем залив — Азовското море. Вследствие на поменатата бедност на Черно море от заливи и полуострови, по протежение на неговите брегове се срещат много рядко природно добри и удобни убежища за корабите, където биха могли да се укриват в време на буря или спокойно да се товарят и разтоварват. Но този голем природен недостатък на Черно море на много места е вече отстранен с изкуствено направените убежища за корабите —

пристанищата. Най-доброто естествено убежище за корабите по целия Черноморски брег е Севастополската бухта, после нея следват: Ченгене скеля при Бургас, Созополската бухта, Новоросийската, Геленджийската бухти и др. Източния брег на Черно море е най-слабо нарязан и нема нито един залив или полуостров в пълната смисъл на думата. Южния брег на Черно море е по-добре нарязан. Западният брег на Черно море по своята нарязаност държи второ место, след северният. Тук особено се отличават нашите — Бургазкия и Варненският заливи. От южната ни морска граница, отивайки на север, за отбелезване са: Агатополската, Василикоската, Караагачката, Атлиманската и Кавакската бухти. Бургазкия залив, който включва в себе си споменатите вече Созополска бухта и Ченгене скеля, както и не споменатите още Анхиалски и Месемврийски рейдове, е широк (по линията нос Зейтин, нос Емине) 44.5 километра, а от тази линия до най-западната му чест е 32.5 километра. Дълбочината му е достатъчна и за най-големите кораби, като изключим някои места близо при бреговете и подводните опасности при Анхиало и тия на запад от него при Бургаз. Бургазкия залив на север се завършва с нос Емине — края на Старопланинската верига, която се спуска стръмно в морето на голема дълбочина. От нос Емине до нос Галата (началото на Варненския залив) брегът отива почти право на север. Варненският залив е широк 8 кл. м. (нос Галата — Св. Константин) и се вдава в сушата 5 кл. м. Той е открит само за източните и северо-източните ветрове и има песъчно дъно, дълбоко от 10—20 метра. Направените искусствени пристанища, както в Варна, тъй и в Бургаз увеличават много пъти техната ценност. От Варненския залив до нос Калиакра, който величественно се вдава в морето и съвсем отвесно се спуска в големите му дълбочини, са за отбелезване само Батовската, Балчикската и Каварненската бухти.

Ние-видехме, че бедното от заливи и полуострови Черно море е още по-бедно от острови, но тази му островна бедност е в негова полза. Отсъствието на острови в едно море го прави по-удобно и по-безопасно за плаването. Така че, бедността на Черно море в островно откошение му дава едно големо преимущество, което доста компенсира недостатъка му по отношение на естествени пристанища. В Черно

море нема нито един остров в пжлната смисл на думата. Всички островчета, които са на брой около 30, са надводни скали, или песъчни насипи, които немаат по отделно повече от един до един и половина квадратни километри повърхнина. Те всички са разположени близо около брегът. Най-големите и най-забележителни от тех са три: Змейския остров (срещу Сулинското устие на Дунава), остров Березан срещу Березанския лиман) и остров Кефкен (при Анатолийския брег). Покрай нашия брег са за отбележаване четири островчета — скали: островчето „Св. Тодор“, намиращо се в южната част на Кавакската бухта, островчетата: „Св. Иван“, „Св. Петр“ и „Св. Кирик“, които прикриват от север и северизток Созополската бухта и островчето „Св. Анастасия“, което лежи в юго-западната част на Бургазкия залив при нсс Цукаля; последното островче е скалисто, на него се намира манастир под същото име. То е свърталище на множество морски чайки, които тук са полуопитомени и свободно се разхождат из манастирския двор и околността му, понеже отдавна са свикнали с внимателните към тех монаси, които се грижат и да ги хранят.

РЕКИ ВТИЧАЦИ СЕ В ЧЕРНО МОРЕ. ЕЗЕРА И ЛИМАНИ ПО БРЕГОВЕТЕ МУ. ПРОЛИВИ.

В Черно море се втичат водите на множество реки. Най-много и в също време и най-пжлноводни реки се вливат в северната му част. Изобщо, реките, които носят водите си в Черно море сж изобилни с вода и заемат големи басейни. Простанството, което се оросява от тех от Европейска страна сжставлява по-вече от 40,000 квадратни географически мили,*) без да се считат басейните на реките, които се вливат направо в Азовско море и които в свой ред сжставляват значителен басейн от около 10,000 квадратни географически мили. Реките които се втичат от Азиатска страна в Черно море, обемат един басейн от 6,000 квадратни географически мили. От втичането на такива големи и пжлноводни реки като: Дунав, Днестр, Днепр, Буг, Дон, Кубан и др., които постоянно опресняват солната черноморска вода, се длжи отчасти малката соленост на Черно море, особено в северата му част, в сравнение со-

*) Една географическа миля е равна на 7420 метра, а една квадратна такава е равна на 55,064 квадратни метра = 55,064 кв. километра.

леността на съседните му морета — Мряморното и Средиземното. Простото изчисление показва, че притоците на Черно море биха го опреснили съвършено за 1,000 години, ако солеността му не се поддържаше от подводното босфорско течение. Характерна особеност на Черноморските брегове сж и множеството езера и лимани: едни сладки, други солени, едни съединени с морето, а други напълно отделени от него. Особено характерни сж езерата и лиманите, които се простират по северния брег на морето — от Дунава до река Днепр. Според мнението на Руския геолог-професор Соколов, произхода на тия езера—лимани е следния: Понтийското море е почнало да отстъпва постепенно в пределите на днешното Черно море, понижавайки нивото си до 40—50 метра от първоначалната му височина. Благодарение на това, Черноморските реки, стремяйки се да достигнат одржпващото се море, е требвало да проровят в почвата, която се освобождавала из под морето, по-дълбоки корита. Тези нови корита заели тжкмо това пространство което сега заемат езерата-лимани. Когато станало процепването на Дарданелите (началото на четвъртичната ера) и по-високите Средиземно-морски води нахлули в Черно море, нивото на последното почнало да се повдига, а това отдалечило реките от последните им устия, заливайки дълбоките им корита с морска вода. По такъв начин от бившите корита на реките се образували морски заливи. В последствие, благодарение на съвокупното действие на реките и морето, първите с своите насипи, а вторите с действието на вжлните си, са образували прегради в вид на делти, коси, подводни и надводни насипи, които отделили напълно или отчасти тия заливи от морето и като резултат от всичко това се получили днешните лимани—езера. И сега още се продължава борбата между морето и реките за завоюване пространството на лиманите. И така, Черноморските лимани—езера, още преди появяването на човека, били корита на реки. След това тия корита били завладени от морето и станали морски заливи. В последствие, някои от тия заливи се отделили от морето и образували днешните езера, а други сж съединени още напълно с него, макар да имат тенденция да се отделят—това сж днешните лимани.

По нашия брег за отбелезване сж Варненските, Анхилското и Бургазките езера.

По-главните реки, които се втичат в Черно море и имат значение за корабоплаването сж следните:

Река *Дунав* е най-големата и мощна река, която се влива в Черно море. Напълно плавателна е и има големо економическо значение, тъй като свързва Черно море с средния Европа по най-ефтиния воден път.

Реките Днестр, Буг, Днепр, Дон и Кубан, големи плавателни реки от големо значение за Русия. Река Рион, най-големата река която се втича в источната част на Черно море. Реките Казжл-Ирман, Бартени (Парфени), Сакария и Агвех, които се вливат в южната част на Черно море. Първата от тях е най-големата река по Анадолския брег, а втората най-корабоплавателна.

Река Камчия, най-големата наша Черноморска река, а в също време и най-големата по целия западен брег на Черно море. Тя обхваща един басейн от 5146 кв. километра.

Черно море има два големи пролива: в северната му част Керченският пролив, който го свързва с Азовското море и в южната му част Босфорския пролив, който му дава съобщение с Мраморното море и понататък през другите проливи и морета с Индийския и Атлантическия океани. Плавателната дълбочина на Керченския пролив е 4 метра, при една дължина от 40 километра. Босфорския пролив е дълъг 30 километра, широк от 600 метра до 3¹/₂ километра с дълбочина по средата от 45—100 метра.

РЕЛЕФ И ПОЧВА НА ЧЕРНОМОРСКОТО ДЖНО.

Черноморското джно с изключение на северо-западната му част, отделена с линията Варна—Евпатория, представлява една еднообразна котловина с доста стръмен склон и с средня дълбочина около 2000 метра. Котловината започва от юго-западната част на морето и се направлява на северо-изток, но после изменя направлението си на юго-изток, като се разширява и приема очертания близки към очертанията на бреговата ивица. Почти на средата на тази котловина, между Крим и Анадолския брег се намира най-големата дълбочина на Черно море: 2618 метра. Като изключим прибрежното джно, което е по-плитко от 200 метра,

склоновете на Черноморската котловина (главно между джлбочините 200—1500 метра) сж доста стржмни. Най-голем наклон имат склоновете на Черноморската котловина при Геленджикската бухта, кждето на расстояние $3\frac{1}{2}$ километра, джлбочината се изменя от 320 до 1120 метра с наклон от около 12^0 — 14^0 , най-големия, който до сега е бил измерен в океаните. Средната джлбочина на Черно море се определя 1150 метра. Прибрежната ивица с джлбочина по-малка от 200 метра е най-широка в северо-западната част на морето, кждето се втичат най-много и най-големите реки.

Почвата на Черноморската котловина се сжстои от континентална тиня, която представлява от себе си синкава или синйо-синкава тиня, приемаща в сух вид пепелно-сив цвет. Континенталната тиня се образува от продуктите на разрушените материкови породи и следователно, представлява смлети на прах минерални частици, смесени с глинесто вещество. На малките джлбочини (в прибрежната ивица) почвата се сжстои от прибрежна тиня с раковини, а на някои места е примесена с песжк и охлювчета.

ТЕМПЕРАТУРА НА ЧЕРНОМОРСКАТА ВОДА.

Тетпературата на повжрхностните черноморски води, според наблюденията у бреговете, изобщо малко се отличава от температурата на вжздуха, но морето е малко по-топло, отколкото вжздуха. Най малката (минимална) температура на повжрхностните черноморски води е през месец Февруарий. Най-високата (максимална) температура на сжщите води е през Август, когато среднята месечна температура достига до $+25^0$ С. Годишното колебание на температурата на черноморските води при бреговете му не превишава 22^0 С. Тия колебания са по-малки от ония на вжздуха, от което следва, че морето се явява като регулатор на температурата.

С увеличение джлбочината на черноморските води температурата им през летото постепенно се намалява до джлбочина 60 до 80 метра, кждето тя средно достига до $+7^0$ С., а след това наново се улеличава до джлбочина 600 метра, под която до самото джно на Черно море си остава почти постоянна ($+9^0$ С.) Причината на студеният пласт вода на джлбочина 60 до 80 метра се крие в това, че през Босфора, посредством долното Босфорско течение, което ми-

нава на дълбочина 30 до 100 метра, се влива в котловината на Черно море по-топла вода, която иде от Средиземното море. Тъй като водата на последното, вследствие на големата си соленост е по-тежка от водата на Черно море, то тя изпълва черноморските дълбочини по-големи от 100 метра и при охлаждане на частиците на повърхностните води на Черно море, тая вода затруднява и спира тяхното потъване. Ето защо, охладените през зимата повърхностни води на Черно море не могат да достигнат по-на дълбоко от 60 до 80 метра, а се държат там, вследствие на което в началото на летото, когато тия пластове още не са успели да се нагреят, имат най-ниска температура, каквато е приблизително зимната температура на повърхността на Черно море.

СОЛЕНОСТ И ПЛЪТНОСТ НА ЧЕРНОМОРСКАТА ВОДА И СЪДЪРЖАНИЕ ГАЗОВЕ В НЕЯ.

Средната соленост на повърхностите черноморски води през летото достига до 18‰ , като се колебае от $17,7\text{‰}$ до $18,6\text{‰}$, в зависимост от местото. Най-малката соленост на водата — средно 14‰ , се забелезва в северо-западната част на Черно море, благодарение на изобилните речни води.

С увеличаване дълбочината на Черно море, солеността почва да се увеличава до 400 метра дълбочина. Под тази дълбочина солеността остава до дъното еднаква и се измерва средно $22,5\text{‰}$. Средната повърхностна соленост на черноморските води около нашите брегове не надминава 16‰ .

Плътността (относително тегло) на черноморската вода, която е в зависимост от солеността, температурата и налягането, варира от $1,0086^1$ до $1,0174^2$.

Плътността на водата има значение за газенето (потъването) на корабите. В това отношение Черно море значително отстъпва на Атлантическия океан (средна плътност $1,0270$), за това корабите плаващи в Атлантическия океан могат да вземат $1,3\%$ товар повече, отколкото при плаването си в Черно море.

1) Плътността на водата в Одеския залив според Вериго.

2) Плътността на 2000 метровите дълбочини.

Черно море, както и другите морета, съдържа в водата си въздух и CO_2 (въглероден двуокис) в приблизително същите пропорции и се подчинява на същите закони, но само от повърхността си до 200 метра дълбочина. В този пласт (от 0—200 метра дълбочина) вода на Черно море, количеството на погълнатия въздух е в зависимост от температурата, а количеството на погълнатия CO_2 — от солеността; и тук с увеличението на дълбочината, количеството на CO_2 се увеличава; и тук се констатира вертикална циркулация на водата и присъщия живот на тия дълбочини, но под този пласт вода картината съществено се променя. Под дълбочината 200 м. водата на целата Черноморска котловина е заразена с сероводород. Констатирано е пълно отсъствие на кислород и всекакъв живот, когато в другите морета най-интензивния живот кипи на дълбочина 600 метра.

По мнението на професор Андрусов първоначалния запас от сероводород в Черноморските дълбочини се е образувал в началото на четвъртичната ера, когато се е образувал Дарданелския пролив и водите на Средиземното море нахлули чрез Мряморното море в Черното. Тъй като преди това водата на Черно море е била малко солена, то след като е приело силно солените води на Средиземното море, е увеличило значително солеността си, което от своя страна е накарало по-големата част от животните, които не са могли да се аклиматизират към новата среда, да измрат масово. В следствие, от разложението на измрелите организми, се е получил сероводорода, който като тежък газ е заел долната част на котловината.

ГОСПОДСТВУЮЩИ ВЕТРОВЕ И БУРИ В ЧЕРНО МОРЕ.

В северо-западната част на Черно море през зимата господствуват северните ветрове, от които най-често се повтаря северо-източният ветър (NO). В останалата част през годината преобладават източните, южните и юго-западните ветрове.

По източните Черноморски брегове през зимата господствуват също северо-източните ветрове, а през летото юго-източните, западните и юго-западните.

По нашия брег (Варна—Бургас) от Март до Септември господствуват източните ветрове, а в останалото време през годината — западните и юго-западните. През зимата много

често ни спохождат северните ветрове, които по некога се отличават с голема настойчивост и сила. В района около Кюстенджа от Януарий до Март господствуват северните ветрове, от Април до Август — южните и от Септември до Януарий северните и северо-западните.

През топлото време на годината почти по целия Черноморски брег се забелезва правилното сменяване на ветжра в течение на денонощието: през дена духа ветжр от морето към сушата, а през ноща от сушата към морето. Това са така наречените морски бризи.

Колкото се отнася до бурите в Черно море и техната повтораемост, като считаме за буря ветжр, скоростта на който достига до 15 и повече метра в секунда, може да се каже, че бурите са най-чести през месец Януарий, а най-редки през м-ц Юний. При това бурите се срещат по-често в северната част на морето, отколкото в южната му част. Например, ако вземем числото на бурите в южната част на морето за единица, то в средната му част ще имаме 5 пъти повече бури по число, а в северната му част 10 пъти повече. С други думи, на една буря в южната част на Черно море съответствуват 10 бури в северната му част.

Требва да се забележи, че бури, на които направлението съвпада с направлението на бризата в даден момент, достигат изобщо по-голема сила, отколкото в противен случай. Така например: по-силни са през летото дневните бури по направление от морето към брега, а през зимата — нощните, от брега към морето.

ОБЛАЧНОСТ, ДЖДОВЕ, МЪГЛИ И ЛЕДОВЕ В ЧЕРНО МОРЕ

Най-малката облачност по бреговете на Черно море през годината се пада на месец Август. Най-големата облачност се пада през зимата. Числото на ясните дни през годината за различните места се колебае от 50—110. Максимума на ясните дни (от 10 до 20) се пада на месец Август.

По количество, падащите дждове и снегове по бреговете на Черно море през годината представляват големо разнообразие. Тук има местности, които по количество на падащите дждове много малко се отличават от най-бедните от дждове места в Европа, но в същото време има и такива местности, които се приближават към най-богатите

с джждове места на Европа. По западния Черноморски брег се забелезва едно постепенно увеличение от север към юг на падающите джждове. Така например: в Сулина пада годишно 360 м. м. джжд; в Кюстенджа 406 м. м.; в Варна около 500 м. м.; в Бургас около 600 м. м.; в Босфора 820 м. м. През зимата по целите Черноморски брегове пада снег, кжде повечс, кжде по-малко. През времето на зимния сезон се пада по-големата част от падающите атмосферни осаджци през годината.

Сезона на мъглите в Черно море се почва в есента (м-ц Октомврий) и се свършва едвам към м-ц Юний. Изобщо мъглите в Черно море се случват по редко, отколкото в другите морета. В открито море, най-често се срещат мъгли от Април до Май при тихо време; тия мъгли се отличават с голема гжстота, но не сж продължителни. Най-често се срещат мъгли на пътя от Цариград за Дунава; от Севастопол за Одеса; от Севастопол за Цариград и от Батум за Синоп и Цариград и то преимущественно през пролета. Босфорат и Керченският пролив са местностите, които най-често се спохождат от мъглите; в тези места мъглите се срещат и през летото, но почти изключително през нощта, или рано сутринта. Зимно време, при продължителни северо-източни ветрове, западните и северо-западните брегове на Черно море се покриват с такива гжсти мъгли, че брега много мъчно се различава, даже когато корабът е много близо до него и това обикновенно при ясно небе.

Всека зима най-северните части на Черно море замржват. Покрай останалите брегове замржванията сж редки, особено по южния брег. В някои пунктове по северния брег на Черно море леда представлява значителни препятствия за мореплаването. Тези препятствия по некога сж толкова сриозни, че даже ледосекачите-параходи не сж в състояние да подържат сжобщението и мореплаването се прекратява на по-голем, или на по-малък срок. В северозападния ъгъл на Черно море ледът покрива морето в продължение на два месеца през годината, но благодарение на ледосекачите-параходи, мореплаването се прекратява само в много суровите зими и то само на няколко недели или само на няколко дни. Плаващи ледове се срещат само в северната част на Черно море.

НИВОТО НА ЧЕРНО МОРЕ И ТЕЧЕНИЯТА В НЕГО.

Нивото на Черно море, което изобщо е малко по-високо от това на Средиземното и Мряморното морета, се колебае значително. Амплитудата на годишното колебание на нивото се колебае от 15—30 с. м. Една от главните причини за годишния ход на нивото сж речните води, които през пролета увеличават количеството на водата в морето много по-вече, отколкото през зимата. За Варненския залив разликата между абсолютния максимум и абсолютния минимум на нивото на морето за периода от 1895—1914 г. е 110 с. м. За височината на нивото в отделни части в морето през различното време от годината указва влияние както направлението и силата на ветъра, така и сжстоянието на атмосферното налегание. До последнйо време се считаше, че в Черно море не се чувствуват приливите и отливите, но изследванията през последните години установяват, че приливите достигат и до нашето море, макар и сжвсем слабо, с амплитуда от няколко сантиметра.

Големото количество вода, което се излива в северо-западния жгъл на Черно море, под влиянието на северните ветрове, се направлява на юг, достига Босфора и по натажк се излива в Мряморното море. Част от тази мощна струя като се удря в северните брегове на Босфора, се отразжава покрай брега на изток и запад: по малката—западната струя, може да се проследи покрай брега до Мидия, а по некога и до Василико; по-мощната источната струя, отива до Ерегли от кждето се повдига на северо-изток и след това на север. Широчината на главното течение с приближението му към Босфора се намалява: тжй например, на паралела на Кюстенджа широчината му надминава 100 к. м., а при Босфора по некога тя не е повече от 10 к. м. Средната скорост на тая струя е около 16 к. м. за де-нонощие.

В источната част на Черно море, от Керченския пролив, благодарение на изобилните води, които се вливат в Азовското море, излиза друго самостоятелно течение, което се направлява покрай источните брегове на Кримския полуостров на югозапад; срещу южния брег на Крим това течение се разделя на три клона: първият клон, който е най-малкият, отива към Евпатория; втория отива към Дунава, като приема в себе си и отразената источна Босфорна струя,

за да достигнат заедно главното южно (Дунавско) течение; третия клон отива на юг, а след това на юго-изток, към Синоп, Батум и Поти и се завръща пак към Керченския пролив, където и се слива с главното Азовско течение.

В Босфорския пролив, освен повърхностното течение към Мряморно море, съществува и течение от Мряморното море към Черното море, което се отличава с много по-солена си вода. Границата между тези две течения не е хоризонтална, а е наклонна към дъното на Черно море: в северната част на пролива границата се намира на 50 метра дълбочина, тогава когато при Цариград тя е на дълбочина 20 метра. Средната скорост на подводното Босфорно течение, което питае с солена вода постоянно опресняващото се Черно море, е около 1 километр. Някои изследователи на Черно море предполагат, че подводното Босфорно течение като влезе в Черноморската котловина продължава пътя си под водата на север и че понекога даже се показва на повърхността към Кримските брегове.

КЛИМАТ НА ЧЕРНОМОРСКИТЕ БРЕГОВЕ.

Климата по бреговете на Черно море, в зависимост от топографическите условия на местото, е доста разнообразен. Степния характер на местността при северния брег на Черно море дава простор на северо-източните ветрове, които са студени през зимата и топли, а некога и горещи, през летото. При тези условия, зимата тук е много остра, а летото горещо и сухо, до толкова, че по некога вреди на растителността. По северо-западната част на Черноморския брег температурата на въздуха през зимата е подложена на големи изменения, тогава когато през летото тя е по-постоянна.

Източните брегове на Черно море в климатическо отношение се дели също на две области: северна по-студена и суха и южна, по-топла и влажна. Прехода от едната област към другата е постепенен. Като граница на тези области се счита Туапсе. Най-доброто време на този брег е есента. Тя е по-топла от пролета и по-малко влажна от летото и слънчевите дни са най-много. Северната част на северната климатическа област е бедна от разстения, но там все пак вирее лозата; южната част на същата област е по-богата от разстителност. Тук, на приморските склонове, разте джб, ясен, брест, клен и липа. Разстителността в северната

част на южната климатическа област е средиземноморска; тук расте маслината, лавра и др. Разстителността в южната част от южната климатическа област напомня тропическата разстителност.

Южното Черноморско крайбрежие в климатическо отношение се дели пак на две части: източна (до Синоп) и западна (от Синоп до Босфора). Първата част по климата и разстителността си е сходна с Южно-Кавказкия брег: — горещо лето, топла зима и богати дъждове и разстителност. Втората част се отличава с по-студена зима, по-малко дъждове, които ваят преимущественно през есента и най-последно, по-малко разнообразна и богата разстителност.

Климата на западния Черноморски брег е близък към този на северо-западния брег, но летото не е тъй горещо и зимата е по-мека. Числото на студените дни е по-малко, а атмосферни осадки падат повече, отколкото на север.

Към общата характеристика на климата на Черноморските брегове трябва да се прибави, че в топлите месеци около блатливите места свирепства маларията.

ЧЕРНОМОРСКА ФАУНА.

Фауната на Черно море, според Кеслер, не може да се счита като обедняла Средиземно-морска фауна; тя е самостоятелна, уцеляла от некогашното Сарматско море и в последствие значително обогатена с пришелци от Средиземното море. После сжединението на Черно море с Средиземното, коренните обитатели на горните Черноморски слоеве почнали постепенно да минават към Одеския залив, Азовското море и устията на големите реки, изобщо към сладките води, а с Средиземноморската вода почнали да проникват видове присъщи на по-солени води. Такова преселение се забелезва и днес. Емиграцията на Средиземноморските видове отива много бавно. Според Кеслера, от 400 вида риби на Средиземното море, сж успели да проникнат в Черно море само около 75 вида. Вследствие на сероводорода, който както видехме, се констатира в дълбочините на Черно море, животът вирее само до дълбочина 200 метра; големите дълбочини сж безжизнени, като изключим може би, серобактериите.

Сега в Черно море живеят около 122 вида риби от които: 80 сж чисто морски, 17 вида сж преселени, 17 ви-

да, които живеят при устиата на реките и крайбрежните езера и 8 вида разнovidни т. е. такива, които живеят и в морето и в реките. По-голема част от морските видове са общи за Средиземното и Черното морета; свойствени само на Черно море изглежда да са само някои риби от рода на попчетата (*golius*), два или три вида от рода на калканите (*Rhombus maevticus*) и две малки селди (сардели) (*Clupea de licatula Nord* и *Clupea Cultriventus Nord*).

От рибите, които се намират в най-големо изобилие и имат големо значение за риболовството, трябва да се споменат: Скумбрията, Паламудат, Калканат, Кефалат, Хамсията, Барбунат, Карагйозат, Смаридат, Сафридат, Леферат, Лаврекат и др.

В Черно море живеят и млекопитающа риби, каквито са Делфинат и Фокат. Последният се намира в ограничено количество покрай скалистите брегове на Калиакра и Месемврия.

Независимо от това, в Черно море живеят и големо количество нисши животни, присъщи на всичките морета. В повърхностните слоеве освен медузата (*Aurelia aurita*) малките копеподи, корненожки, диатомеи и др., се носят в грамадно количество обикновено през летото и в началото на есента; също и така наречените нощно-светци (*Noctiluca miliaris*), които са причина на тжй хубавата нощна гледка на морето-фосфоресценцията или светението на морето.

Неколко думи за бжлгарския морски риболов.

Черното море се е сжедило с Средиземноморския басейн през четвъртичния геологичен период и от тогава се намира в прека връзка с него. Вследствие на това, Черното море е загубило своята предишна самостоятелност и сега представлява от себе си само част от този басейн, като има в сжстава на своето население предимно форми от Средиземноморски произход (до 77% от всички обитатели). Обаче, историческите фактори, а сжщо и специалните физико-химически условия, действующие и сега, не сж допуснали пжлното му обезличаване и са запазили такива оригинални черти, които сжздават за него особено положение между другите части на Средиземноморския басейн. Главните от тях са следните:

1. В Черно море са се запазили потомци на пжрвобитното му население, което е живееело в него, преди то да се е сжедило с Мраморното море. Тия „реликтови“ форми са сходни с формите на Каспийското и Аралско морета, но не се срещат на никжде в другите части на Средиземноморския басейн. От рибите—несетровите, някои попчета и др.

2. Черното море се явява като район на „повжрхностния живот“, тжй като водите му са до толкова заразени с сероводород, че на джлбочините от 183 метра надолу животът е невжвозможен за всички сжщества, които дишат с кислород. За това в него липсват представители от джлбоководни форми, които в грамадно количество и разнообразие на видовете, населяват бездните на Средиземното море.

3. Населението на Черното море е сжставено от такива комбинаций на форми, щото общата му физиономия има характерни северни черти, чужди за Средиземното море. Това се джлжи на температурните условия на водата, които са допуснали проникване и аклиматизиране само на тия Средиземноморски форми, които могат да пренесат силно охлаждане на водата. Средния температурен минимум на повжрхността на водата е за Черно-море по-долу от 5° С., а за Средиземно-море около 13° С.

Температурните условия, които са имали големо влияние върху формирането на съвременната Черноморска фауна си остават и сега, като най-важен фактор, който регулира живота на всички организми в морето. Под прекото му въздействие се намират и тия периодични движения, които имат особено значение за риболова, тъй като през време на извършването им, рибите се събират в най-големи групи.

Периодичните движения в Черното море се извършват обикновено в две направления: от дълбочината към брега и на дълж по бреговете. Първия тип на движенията е характерен за местните риби, които постоянно остават в един ограничен район (калкан, полчета и др.). Втория — за пасажните риби, които преминават от един район в други, без да се бавят никъде, през целата година (скуприята, паламута и др.).

Тези движения имат като свои главни и крайни цели:

1. Да усигорят на рибите съществуването им чрез временно преселване в райони с по-обилна храна и 2) да обезпечат продължението на рода им чрез преместване в места удобни за размножаване.

Като най-подходящи за това са крайбрежните райони, а в частност, северната част на Черно-море, където водите съ доста плитки и имат обилна храна, която се наниса там от големите реки. Поради това, периодичните движения се ориентирват през пролета предимно от дълбочината към брега и от юг към север. През есента посоката на движенията е тъкмо обратната; тъй като плитките северни участци се охлаждат по-рано и рибите избегват от там в дълбочината или по на юг. Като критическа температура за повечето от рибите е такава около $8 - 10^{\circ} \text{C}$.

Пасажните риби при движението си преминават край всичките брегове на Черно-море; местните риби също са разпръснати по целото крайбрежие за това и качествения състав на рибите, които имат значение за риболова и се ловят по разните райони на морето е горе-долу еднакъв. Изключение от това правят несетровите риби: техния район на живение и движение, в западната половина на Черно-море се ограничава само с северния участък.

Поради последното обстоятелство несетровите риби не играят роля в Българския морски риболов, който има работа предимно с следните риби: скуприята (чироза), паламута; кефалевите (кефала, платорината, иларията), селдевите (карагъзоза, трицата), Сафрита, Хамсията, Барбуна и Калкана. Ловат на тия риби се извършва не по целото крайбрежие, а само в няколко района, от които най-важния е Бургазкия. Обяснение за тая неравномерност само от части може да се намери в естествените условия на местността, тъй като лова не се извършва; например, в Василико и Ахтопол, където условията съ много благоприятни за това.

Самата ловидба се извършва с помощта на таяна, гриба, аламана, гжргжра, сетките, а също и с вждици (палагали).

Таяна е неподвижна мрежа, обтегната от брега в морето, която има в края, който е в морето торба, прилична на капан. Той служи за лов само на пасажни риби.

Грибат е мрежа, която се хвърля в морето и се изтегля обратно на брега, като при това се обгражда известно пространство от водата с всички риби, които се намират там. Гriba е универсален уред, тъй като с него могат да се ловят разни видови риби, които живеят или само дохождат временно в крайбрежната ивица.

Аламана и гжргжра са мрежи с които се обграждат участъци на открито море и се хващат групи пасажни риби, които се движат по надалеч от брега.

Сетките имат форма на мрежени *платници*, които се поставят разтегнати на разна дълбочина и то по пътя на движението на местни и пасажни риби, които се улавят като се закачат за мрежите с главата си или с перките си.

Вждиците (палагалите) се хвърлят обикновено на джното и служат за лов на приджнни риби.

Тия уреди, както и рибите, които се хващат с тях, не са от некой специален тип, който не може да се намери на друго место по черноморското крайбрежие. За това Българския Морски риболов е сходен с риболова в съседните страни. Обаче, все пак, той има и свои индивидуални черти, които могат лесно да се забележат, ако се направи сравнение с други райони, а в частност с Руския риболов в Северо-западната част на морето.

Българския морски риболов се извършва предимно с помощта на такива уреди, които сж приспособени изключително за ловидба в една тесна крайбрежна ивица (200—300 метра), а именно: според сведенията на Д-р Моров, таянния риболов е около 70—75% от целия морски риболов, гribния около 10%. Значи, че всичките други уреди, които не сж от бреговия тип хващат не повече от 15—20% от общия лов. В руските води бреговите уреди имат също така големо значение, обаче ловидбата с тях никак не надминава тая която се извършва с помощта на други уреди. Вероятно поради това, последните сж много по разнообразни, отколкото тия в България.

Преобладаването на таяните в Българския морски риболов обяснява и второто му отличие от руското риболовство, което се състои в малкото ловене на местни риби. Според сведенията на същия Д-р Моров, риболова на тези риби е едва 25% от общия риболов. В Русия пак този лов е средно около 50%, а в некои райони даже около 60—70%.

Едва ли ще има съмнение, че ловат на пасажни риби може да се извършва и вжн от пределите на крайбрежна-

та ивица, тъй като при своите движения рибите ту се приближават към брега, ту се отдалечават от него, като го минават на по-вече от 300 метра разстояние. Едно доказателство, че таяните хващат само много малка част от пасажните риби е и това, че например скомрият минавайки два пъти покрай Българските брегове се връща пак към Босфора в грамадно количество.

Почти с същата сигурност може да се каже, че и ловът на местни риби може да се засили. Като косвенни доказателства за това могат да послужат следните съображения:

1. Ловът на едни от местните риби се извършва само с грилове, които ги хващат заедно с други риби. Специални уреди с които например се извършва лова им в Русия, тук липсват, макар и тези риби да се намират в количество достатъчно за отделна промисъл.

2. Ловът на другите местни риби се извършва в България само през пролета, а не през цялата година или поне през пролета и есента, както това става по цялото Черноморско крайбрежие.

3. Пролетния лов на същите риби се извърва от твърде ограничено число местни риболовци, макар че той е толкова доходен, че по некога тук дохождат риболовци от чужбина.

Всички тия факти посочват, че отбелезаните особености на българския морски риболов, които се състоят: 1) в недостатъчно използване на морето вжн от крайбрежната ивица и 2) в малко ловене на местни риби, не са следствие на некакви неблагоприятни естествени условия, а са явяват като отражение на примитивното му състояние.

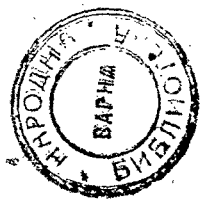
Ако това заключение е правилно, има всички основания да се очаква, че морския риболов в България може да се засили и да доставя много повече риба, отколкото се лови сега (около 2 милиона килограма). Обаче това засилване не може да стане от самосебеси, а изисква предварително подобрене на общите условия на риболова, което ще се яви само като следствие на покровителствена економическа политика. Освеи това, ще требват и някои специални мерки за премахването на отделните спънки, които спират развитието на риболова. Между другото, ще бъде необходимо и увеличаване числото на професионалните морски рибари, тъй като сегашният им състав, нито по количество, нито по качество е достатъчен за пълното използване на цялото крайбрежие, даже при употребяването само на бреговия лов (Ахтопол и Василико). Не трябва да забравяме, че морския риболов е една сложна професия, която освен познатство с живота на рибите, изисква още и навик към морето, който не могат да бждат придобити в един кратък срок. За това, преминаването към риболовната професия от всека друга е твърде затруднително и може да стане само след

дълъг подготвителен период. Специално в България това ще върви особено бавно, тъй като тук процеса ще се спира от психологическия фактор на инстинктивното отбегване на България от всеки морски занаят.

За да се ускори този процес и за да се повдигне изобщо морския риболов, което е особено важно за сегашния момент, когато обстоятелствата изискват най-големо напрегане на всички економически сили, необходимо е активна и творческа работа от страна на Българската Държавна власт. Но интелигентното общество не може да си омие ръцете и да се ограничи само с ролята на пасивен наблюдател, тъй като без неговата морална подкрепа никакво начинание не може да бъде трайно и сигурно.

ПЕНЧО ДРЕНСКИ
Началник на риболовството.

Българинът и риболовството.

Многобройните следи от живота на праисторическия човек, които постепенно се откриват и изнасят било случайно, било като резултат на дълги и системни изследвания, доказват, че на всекжде и всекога човекът е избирал и предпочитал за свое местожителство бреговете на малки или големи реки, блата, езера и морета, които той е използвал всестранно. От една страна речните системи и морските крайбрежия са служили като естествен път за емиграция и колонизация в старите времена, а от друга страна с своите природни богатства те са били всекога неизчерпаем източник на благоденствие за един народ, източник на здрава и вкусна храна. И ония народи, които с време са сжумели да използват този природен дар, са добили надмощие над другите.

Това явление се наблюдава в живота и историята на всички народи, в това число и на българския, даже и в ония тъмни отдалечени времена, когато те още не са били организирани и групирани, а разкъсани на множество отделни и малки племена.

Историческите данни, които съществуват за произхождението и разселването на славяните, доказват, че те са се отличавали с своята доста голяма страст към лова и риболовството и с ловкост и умение са се придавали на тия занаяти, които те са успели да развият и усъвършенствуват даже. Това изкуство и умение е изпъквало още повече, когато нашите прадеди са влизали в колизия с други племена. Само старите елини сж ги надминавали и то само по крайбрежията на морето.

Българите, колкото сега и да не обичат водата, особено морето, в своето минало имат много общо с риболовството и едновременно с българите са били отлични риболовци, за което свидетелствува и готския историк *Иордан*, от началото на VI век след Христа, който като описва съвремените нему народи, живели между Балтийско и Черно морета, посочва местожителството на българите от онова време по северните брегове на Черно море, които места

били известни на византийците още и по това, че от там идела най-вкусната риба, моруната, или както я наричали тогава *«българската риба»*. По-късно, от паметниците и грамотите, останали от българските царе през 10—11 столетие също така можем да сждим, че и тогава българите са се интересували и занимавали много повече с риболовство, отколкото сега и че една значителна част от населението тогава се е придавало на тоя занаят — В. грамотата на *Константин Асен* се казва, че той дал в владение на *Ветренския манастир* освен околните планини с горите и пазбищата, но така също и находящите се там места за лов и риболов — *«св ловище мѣ зѣтрѣнѣмъ и рѣбнѣмъ»*. *Иван Калман* I дарява на Зографския манастир едно риболовище на Дунава при Никопол за моруна. Подобни ловища за дивеч и риба даряват и царете *Иван Александр* на манастиря Св. Никола и *Иван Шишман* на Рилския манастир. Много по-късно, към XV или XVI-тия век, според свидетелството на много стари рибари, е бил открит и турен в действие сегашния галян, за ловене на скумрии, респективно чироз, който е бил дело на двама българи от Цариград.

Вжпреки тия исторически факти за склонността на българите към риболовството, по-сетне следствие редица условия, първоначално измествани от гърците, по-сетне преследвани и изтикани по планините от турците, характера на българина се изменя и днес за него риболовството не представлява почти никакъв интерес и влечение и от рибарските си наклонности е запазил само едно: обича рибата и я тачи като храна.

Днес българина е най-вече земеделец, наща страна е чисто земеделческа. Земеделието е всеобщ народен поминък, който едва през последните няколко десетолетия започна да се прошарва от други не земеделски занятия, в това число и риболовството. Селското население у нас, което надминава 80% от целото население, е почти земеделско, а и от градското, което не надминава 20% от целото население, една значителна част се посвещава на същия поминък. А известно е че в страни, където земеделието е главния поминък на населението и градското население съставлява малък процент в сравнение с селското, риболовството се развива бавно и с големи трудности, защото градското население се явява главния консуматор на риба и то създава пазаря на последната, когато пък селското земеделско население обикновено се задоволява с храните, които само произвежда. В България това явление се е отразило до крайност. Но това не показва още, че всичко е загубено и че ние трябва за винаги да се откажем от мисълта за едно интензивно риболовство, което най-изчерпателно и всестранно да използва продуктите на морето. Защото имаме и други страни, като: Белгия, Швеция, Италия, Русия и Ромъния, които не са по-малко земеделски, отколкото е

България и при все това в тех имаме риболовството развито до възможни размери и застанало наред с всички други отрасли от народното стопанство.

Рибното богатство на България наистина няма онова всеобщо значение, което имат страните в съседство на северните морета, но все пак не може да се отрече, че можем да очакваме да се развие до степен да задоволява поне нуждите на страната. Защото ние имаме един народ, който по наследство обича рибата и я тачи като храна, имаме освен това и около 470 км, дунавски брег, около 300 км. черноморски брег, около 40,000 хектара блата и 2,165 км. речна система, всички особено благоприятни за едно възможно риболовство, с среден годишен прирост около 20,000,000 кг. рибе месо. Днес от това количество в същност ние използваме едва 3 до 5,000,000 кг. годишно и повече от 15,000,000 кг. вкусна и здрава храна, която природата почти даром ни дава, ежегодно отива загубена.

Трудно е да се изброят всички условия, които са благоприятствували за западането до такава степен на нашето риболовство. Но в една страна, каквато е нашата, която има такива пространни водни пространства, която би могла да се гордее с риба, това е признак на голяма незаинтересованост и на ниска култура. При едно такова незначително място, което заема рибното ни дело в народното ни производство, ние трябва да признаем, че нашата страна и народа ни трябва да се считат по отношение на риболовството и рибната индустрия, останали много назад, и в научно, и в техническо, и в всеко отношение. Най-главната причина за това се дължи, безспорно, на неинтересоваността на народа и държавата от риболовството, които до сега не са и погрижили да му дадат и най-необходимото даже, за да живее и се развива — един колко годе по-съвремен закон.

Но упадък на риболовството в нас се обуславя не само от духът на народа и незаинтересоваността на държавата, но и от ред още други фактори, между които естествено — историческите играят първенствующа роля. Изучванията ни върху съвременното състояние на нашето риболовство показват, че последният елемент се явява особено неблагоприятен по отношение на условията на живота на рибите и днес става невъзможно само с едни запретиелни и административни мерки да поддържаеме равновесието между прироста на риба в нашите води от една страна и ловитбата на същата — от друга; а още по-малко става възможно да работим и съдействуваме за увеличаването на рибните ни запаси и засилване на риболова в страната. Ето защо необходимо се явява да предприемем ред мерки за подобряване водните ни пространства в риболовно и рибовъдно отношение и чрез хидро-технически мероприятия, а там където такива са невъзможни, чрез изкуственото рибовъзвръщане, особено на някои видове риби, като: салмо-

нидите (пастърви, или зимни риби), шаранови (летни риби) и есетрови, да обезпечим по-нататък съществуването на едно интензивно риболовство по реките, блатата, Дунава и морето. Иначе ние рискуваме да загубим едно готово много-милионно богатство.

За това необходимо е в най-широка смисъл на думата да се пристъпи, към превъзпитаване на нашия българин към отраслите на рибарството, и към изследване както условията на риболовството в нас, тъй и хидро-биологическите условия на водните ни пространства, опознаването и изучаването на които ще ни даде основа и възможност съвършено точно да се ориентираме в действителните нужди на нашето риболовство.

Навсекъде в по-културните страни, където всички отрасли от народното стопанство сж еднакво и всестранно развити и където риболовството е поставено на научни основи и заема първостепенно място сред отраслите на народното производство, има уредени, от една страна с цел да приучват и привличат млади и интелигентни сили към модерно риболовство, да превъзпитат населението и да популяризират идеята, с десетки рибарски училища, курсове, музеи, евтини кухни и пр., а от друга страна има уредени също ред биологически и наблюдателни станции и други заведения, които имат за задача да се грижат и следят за всички явления в връзка с риболовството. До сега в нас едва напоследък се сдобихме с едно рибарско училище; а нямаме нито една наблюдателна станция край морето, Дунава или реките, а още по-малко може да се говори за биологическа станция, нагодена за целта и обзаведена както трябва. В това отношение ние сме останали много назад и ще трябва да направим всичко възможно, щото в най-скоро време да можем да се сдобием с такива. Тия заведения са, които ще има да изиграят една голема роля за подигане, засилване и популяризиране на риболова в страната и поставянето му на съвременни научни основи. Те ще бждат нова ера за нашето риболовство и началото на поставянето му на научно-приложни основи.

Очевидно е прочее, че се иска най-главно заинтересуваност от всички. Но има ли нужда да се каже, че държавата, респективно Министерството на Земледелието и Държавните Имоти, първа трябва да даде потик към рационално риболовство, чрез което да се използват до максимум богатата на морето и да се привлече и заинтересува народа ни? Ако риболовството у нас, при крайно благоприятни условия, е съвършено неодоходно и занемарено, то вината се пада само отчасти на населението, заселено край реките и морето; тъй като то в повечето случаи е невежо и неопитно, а няма кой да го научи да направи от ловенето на рибата не само занаят, но да си достави и доходен поминък. Народът ни, който по наследство е риболовец, няма да направи и крачка напред, ако държавата не му се притече на помощ.

Инж. Корабостроител
К. ТРНКА.

Българска корабостроителна техника.

Бедна и оскъдна е българската история от поне приблизителни данни по разните отрасли на нашия културно-стопански живот, но най-бедна, и едва ли не съвсем мълчалива, е тя по отношение на българското мореплаване и свързаното с него — корабостроение. За това последното липсват каквито и да било по-определени указания — тъй че за него трябва да се сужи само по съществуващите за мореплаването данни. В това отношение историята ни дава неоспоримо право да твърдим, че българина и преди е бил също такъв, какъвто си е и днес — страхлив до суеверност от морето и невежествен до непростимост за огромните неизчерпаеми морски богатства. В противен случай България, с нейното извънредно благоприятно географическо положение, би требвало да играе първостепенна роля в международния живот и търговия, обусловяни главно от морските пътища и използването им. Но нека не се отвлечаме сега с претрупаната българска пасивност по отношение на морето, а да потърсим и извадим на яве макар и малкото, което сме имали, за да почерпим от там урок за бъдещето.

Първ път за мореплаване в нашата история се говори в 713 година и то за македонските българи. Ако се сужи още и по факта, че и до ден днешен по бреговете на Охридското езеро съществува една особна, така да се каже корабна терминология, която в своята основа има корените на чисто български думи, неповлияни нито от близкото съседство на изкуствените в корабостроението и мореплаването гърци, нито от дългото владичество на не по-малко познаващите и ценящи морето турци, — трябва да се заключи,

че люлката на българското корабостроение е Македония, а именно бреговете на Вардара и Охридското езеро.

Византийският летописец Никифор пише, че македонските българи в 718 год. предприели поход от Солун с еднo-држвни лодки за превземането на Цариград. Тази флотилия е стигнала благополучно до местоназначението си, обаче е била отклонена от гърците с злато и подаръци, така че, без да превземе Цариград, тя се е върнала обратно. Имайки предвид факта, че корабите на тая флотилия са били с твърде примитивно устройство, че в тогавашната епоха гърците са притежавали много по усъвършенствувани гребни кораби, може да се твърди, че майсторите, които са строили тия еднoдржвни лодки, са били изключително българи. Говорейки за примитивност обаче, не треба да пропускаме факта, че все пак тия малки лодки успешно са извършили такъв един голем и рискован поход. А това показва, че тогавашните наши майстори корабостроители са притежавали известна опитност и познания по своето дело; те доста добре са знаели принципите, които треба да лежат в основата на пострoйката на какъвто и да било кораб, за да има той необходимите мореходни качества, т. е. устойчивост, ходкост, управляемост и т. н.

Допушайки съществуването на опитни майстори-строители, треба да се предполага, че те са работили не само за военни цели, а са строили своите лодки през целата тая епоха и за търговски нужди и риболовство. Наверно тогавашните македонски българи са водили оживена търговия, спускайки с строените по брега на Вардара лодки своите произведения по течението на големата река, а от устието ѝ нататък са ги разпространявали и по море към близките гръцки заселища и острови. Освен това македонците са строили своите лодки и по бреговете на Охридското езеро, където те са ги използвали за тъй развитото там и до днес риболовство.

Това е то, което може да се каже за епохата на първото българско Царство. През време на гръцкото робство, естествено, не може и дума да става за по-нататъшно развитие на българското корабостроение, Тая наша индустрия е била сигурно унищожена и изместена от гръцката. Но наскоро след първото ни освобождаване мислътa за собствено корабостроение, подхранвана и подкрепяна от Асеновците, навярно пак е възкръснала. И наистина, в 1235 година виждаме Асен II да участвува в съюз с гърците при обсадата на Цариград и опитите за освободението му от латиняните. При първия опит са участвували малочислени и слаби български кораби под общото командване на Лев Гавала, при втория опит обаче, на следната година, Асен е изпратил и повече и по-силни галерии (големи гребни военни ко-

раби). Това показва, че в България за втори път е изникнало и почнало своето развитие собственото корабостроение. Сега обаче, треба да се предполага, че то е било напътвано и ръководено от гръцки майстори. Че това е било така, показва съюза ни с гръците, еднаквото участие в сраженията на нашите с гръцките галери, т. е. еднаквите ни типове кораби и най-послед факта, че до тогава по черноморското ни крайбрежие историята не отбелезва никакво българско корабостроение. Асен II е имал своите корабостроителници на pewno в устието на Камчия, едничкото тогава пригодно место по българския брег за строеж на кораби, главно по причина близоста на огромната и превъзходна за корабни постройкы гора (тжй наречената сега „Лонгоза“). Необходимия дървен материал е бил свличан по течението на реката до устието ѝ, което е представлявало едно голямо удобство. По-рано, в римско време и по-късно в турско, е имало корабостроителници и в Бургаския залив — Месемврия и Анхиало и подножието на богатата с гори Странджа планина — Виза и Василико. Обаче това сж пунктове много по-отдалечени от Асеновата столица, отколкото Камчия, за това и тая последната е била на pewno едничкото место на тогавашните български корабостроителници.

Като умен и предвидлив владетел, не само в военнополитическо отношение, но и в културно-стопанско такова, Асен II на pewno е полагал известни усилия за създаване и развитие на българската морска търговия, а следователно е насърждавал и подкрепял тогавашната ни местна корабостроителна и за търговски цели индустрия. Това е обаче само едно предположение — историята в това отношение за сега не ни дава никакви указания. Може би по-старателните изучавания ще ни дадат по-късно известни данни в подкрепа и на тая мисъл.

Делото на Асен II, едно столетие по-късно, е било подето и продължено от друг един силен и мъдър български владетел — от деспота Добротич. Тоя подвластен на Иван Александра болярин е владял първоначално само Добруджа (носяща на pewno неговето име) с столица Калиакра, по-късно обаче, засилвайки се постепенно почти до самостоятелен властелин, той разпростира господството си по целия български черноморски брег, като премества и столицата си в Варна. Добротич е строил собствен военен флот, който е бил толкова голем и мощен, че с него той се е одържостявал да води успешни борби с силните по море кримски генуезци и с още по-силния византийски флот.

Своите кораби Добротич е строил на pewno пак в Камчия в Асеновите корабостроителници, които сж се запазили и до късно след пълното завладяване на България от турците. За това свидетелствува старото турско название на устието на Камчия — „Торсана-ейри“, което значи корабостроителница.

строителница (Шкорпил — Сражението при Варна в 1444 г.). Но ако е в-рно предположението, че Девненското езеро по-рано е било един дълбок залив на морето и ако се верва на преданието, че съществуващата и до днес на една скала в околността на гр. Провадия голяма желязна халка е служила некога за привързване на морските кораби, то може да се допусне, че стапелите на Добротич са били в джното на днешното Девненско езеро. Материала за постройките в такъв случай е бил носен или от близките гори по сухо, или което е по-възможно, пак от Лонгоза по море.

Като работници и майстори в своите корабостроителници, Добротич е имал вече сигурно само българи. Това се потвърждава от факта, че той е бил в постоянна и непримирима вражда и с северните и южните си съседи — генуезци и гърци, които единички на времето си са имали най-силните флоти и най-уредените корабостроителници по бреговете на Черно море. Не е изключена, разбира се, и възможността Добротич да е изписвал своите майстори и от подалечни държави, обаче като се знае, че като подчинен владетел той не е могъл да влиза, пак и не е влизал в сношение с други народи, а от друга страна, като се знае, че от Асен II е останало едно все пак доста богато наследство — то първата мисъл, а именно че Добротичевите корабостроители са били българи, трябва да се смета за поверна.

Дали Добротич е строил кораби само военни или и търговски, това е трудно да се установи, още повече, че тогава не е имало разлика между двата тия вида.

През време на дългото и тъмно турско робство, когато даже народността на самосъзнание на българина е почти угаснало, изчезнали са естествено и тези малки и неукрепнали още начинания за създаване на българско корабостроение. Българина, гонен и преследван отначало само от турците, а после и от гърците, е бегал и се е отдръпвал постепенно от бреговете, за да се скрие и укрепи в планините. Така той донегде доброволно, донегде на сила е оставил богатствата на морето другиму — на своите по-приемчиви и по-предвидливи покорители, а сам се е задоволил с черния и тежък земеделчески труд. Така и до ден днешен ний сме принудени да гледаме с завист на здраво заседналите по нашите брегове гърци, без още да можем да се решим да ги изтичаме от там и сами да берем богатите плодове на морските промисли.

През епохата на турското владичество по нашето Черноморско крайбрежие и по Дунава е почнало бързо да се развива и процъфтява тъй нареченото гемиджийство — каботажно търговско плаване с ветроходи, строено отчасти от турците, отчасти от гърците и използвани пак от тях.

Строени са били тия гемии отначало в устието на Камчия, а по-късно, пжк и почти и до днес, в подножието на богатата с гори Странджа, дето са изникнали цел ред градове — оживени корабостроителни центрове.

Строението на Дунава е било съсредоточено както и днес, в устието на Лом — Русчук.

След совобождението ни, при третото бжлгарско царство, бжлгарина започва нови опити да влезе в връзка с морето, наново се появяват и зародишите за собствено корабостроение.

Появяват се те отначала само на Дунава в Русе и то само като военно предприятие в флотския ни арсенал. Там благодарение съдействието и грижите на русите, създадения от тях като ремонтна работилница арсенал, постепенно се превръща и в корабостроителница за всекакъв вид лодки, катери и даже малки параходи. Там почва да се подвизава с голем успех остарелия днес, добре познат в флотските кръгове и на русенските граждани, Майстор Иван. Сам неук и неграмотен, този останал от старата строителна школа на Бжлгария човек, с право би могжл да се нарече че е пжрвия бжлгарски инженер — корабостроител, макар и да ходи в потури и с традиционния дюлгерски зюмбюл. Той, заедно с своите помощници — негови ученици, е построил цел ред лодки, ветроходи, няколко катерчета и големия паров катер „Калиакра“, който все още плава в нашия военен флот и който е използван от постройката му до сега, почти непрекъснато за най-тежката и черна работа в варненското пристанище и близкото му крайбрежие.

Катера „Калиакра“ е построен в 1897 година, има водоизмещение 80 тона, дължина 22 метра, широчина 4 метра, газене 1 метжр. Корпуса е направен от джрво. Снабден е с парна машина от 120 конски сили, построена според плановете и под ръководството на машинния инженер Петков. Катера Калиакра е пжрвия у нас построен парови кораб.

По-късно, с развитието на военния ни флот в Черно море и създаването на морския арсенал в Варна, се открива нова ера за нашето корабостроение. Арсенала заедно с елинга (един вид малжк сух док) за миноносците, придават на Варна характер на отлична ремонтна и отчасти строителна база, разбира се само по отношение на малки кораби. Тук с успех са били поправяни корпусите и механизмите на всички наши военни кораби, пристанищни реморкйори и частни ветроходи и параходчета. В същия арсенал са строени, главно за нуждите на военния ни флот, цел ред учебни и ветроходни лодки.

След последната война, на местото на военния ни флот, като клиенти на морския арсенал се явиха частните обикновени и моторни ветроходи. Арсенала сега подтяга, преправя и едва ли не изново построява цели ветроходи, приготвя ги за движение с винт, като им приспособява и монтира подходящ мотор. Нема да бжде преувеличено ако кажа, че всеки месец от елинга биват спускани по 2 — 3 съвършено ремонтирани корабчета, като техните места веднага се заемат от скелети — жалки остатъци на кораби — за да станат и те в едно кжсо време хубави и мореспособни корабчета

Ролята на морето в живота на хората.

На зората на своето развитие човека бил изключително жител на сушата. Не ще сжмнение, че когато условията на живота са карали хората да търсят нови места за живеене и дошли до морето, първото им впечатление, трябва да ги е ужасило.

Човек бил принуден да се опазва от морето, особено в места с низки брегове, които в време на прилив изцело са били заливани с вода. У трудовете на знаменития римски естествоизпитател Плиний се срещат описания на тази борба на първобитния човек с морето. Всеки ден страната на германското племе *Хауки*, за които разправя Плиний, е била заливана и жителите се спасявали от прилива в своите колиби, построени на изкуствено издигнати хълмове, а после, когато водата се отдржпвала, излизали и събирали изхвърлените от морето риба и тиня. Многовековните борби с морето са развили и укрепили духа на човека и с постройка на бентове и прегради той е можал да се опази от морето и да удържи онези низки места край него, почвата на които се отличава с изобилно плодородие.

Много по значителен се явява този момент в историята на борбата на човека с природата, когато той се решава за пръв път да се впусне в морето на едвам държашия се сал, на издълбаното дърво или грубо закованата лодка. Каквато и причина да е домжкнала човека към морските брегове — глад ли, страх ли пред силния враг, — но морето го скоро привързало към себе си с богатствата на своята фауна и с перспективата на съседните брегове. Изобилието на тези, сжкровища, които се получават от морето повече от всяка друга причина са способствували за развитието на мореплаването и са разширили областта за разселването на народите.

Тжй напр., риболовството е увлекло гърците от Егейското море към Мала-Азия; ловитбата на червени (пурпурни) миди, от които финикийците са добивали ценна пурпурна боя, е била една от причините, която е предизвикала обра-

зуването на финикийските колонии по целото протежение на бреговете на Средиземно море.

У крайморските страни, гдето сушата не храни населението или дава съвсем малко, населението обръща внимание изключително на морските занаяти, храни се изключително с това, каквото дава морето и т. н. Тъй например, туземците на огнената земя или на Югоисточна Аляска, страни скалисти, изцело изрезани с фиорди, до толкова се пристрастяват към своите изкустно построени корабчета, че съвсем без желание служат на сушата и неумело стъпват на земята.

В Европа при такива условия — при безлюдна почва и богато с риба море — се развило старото племе *нормани*, което е живело изключително с морето.

Историята на норманите ни показва, между другото, колко лесно храбрите мореплаватели се отдават на морско разбойничество. Богатата плячка лесно кара смелия човек към нападения, особено, ако знанието на местността и на личността на място, гдето ограбената плячка може да се скрие, му усигуряват успех. За това бреговете на Далмация, с техните красиви скалисти брегове и тесни проливи, са били още в най-старо време любимо място на пиратите.

Запазило се е едно предание, че Илирийската царица Тевта, на която римляните предложили да прекрати морското разбойничество, гордо отговорила на последните, че това не докосва Рим, и че то е обичай на нейния народ. До известна степен тя е била права. Жителите на Илирия станали пиратски народ, защото самите условия, които споменах, са ги тикали към тоя занаят.

Типът на моряка се характеризира с редица определени черти: моряците имат здрави мускули и нерви, силно развити органи на външните чувства; те са мъжествени, никога не губят присъствието на духа, известната флегматичност в обикновено време при настъпване на опасност минава в енергия и стойкост. Там където, като например в Норвегия или Англия, професията на моряците се ползва с почит и привлича към себе си широките слоеве на населението, характерните черти на моряците незабележано се усвояват от останалото население. Ако при това в страната се водят оживени търговски сношения с други държави, то техният предприемчив дух се предава на целото население и от сношението с другите народи се разширява и умственият му хоризонт. Ясен пример за това, какво влияние указват оживените международни сношения, ни дава историята на две велики нации на древността: консервативните, затворени в стените на своите владения спартанци и живите в всеко отношение развити атиняни.

Влиянието на морето върху душата на народите е извънредно голямо. Необятната морска ширина, огледалото на

неговите води, което отразява ясното слънце и сребжрните звезди, неговата могъщественост в бурите, мекият ласкателен плесък на вълните в тихо време — всичко това, през всички времена, е събуждало и възбуждало чувствата на човека, които намират своето изразение в произведенията на поезията и живописата.

Но и в развитието на техниката, морето е изиграло не малка роля, като тика непрекъснато човека към усъвършенстване на корабите, от простия сал на първобитния човек до съвременният океански пароход. Наред с корабостроенето са се развили и много други спомагателни науки. Главното значение на морето е това, че то е дало възможност на хората да узнаят земята и че явявайки се връзка между хората, то по такъв начин е способствувало за развитието на общочовешката култура. В световната търговия моретата се явяват най-важни за това, защото са най-ефтини пътища за съобщение: морските товарни тарифи са много по-низки, отколкото сухопътните и за това стоките, които се внасят от южн и са доставени по море, са по-евтини от тези, които са доставени по суша.

Какво значение има морето за държавата, е ясно от само себе си. За държавата, е важно да се добере до море, за да има възможност да праща своите кораби по всички краища на земята.

Швейцария до общоевропейската война се даваше като пример за единствената държава, която без да има излаз на море, води оживени търговски сношения с всички държави. Но затова пък, Швейцария извънредно много зависи от митническите и железопътни тарифи на своите съседи: Германия, Франция, Италия и Австрия.

Най-сетне, морето се явява и най-надеждната естествена граница. Такава държава, която от всички страни е обкръжена с морета, като Англия, Япония, Австралия, извънредно слабо е изложена на опасността да бъде нападната, както и въобще всяка държава, на която линията на морската граница е по-голема от сухопътната, трябва да се сметне за достатъчно добре защитена.

